

УДК 159.922.8:159.9.072
DOI <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2023-4-5>

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ ДОВІРИ ДО СЕБЕ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Кузьмич О. П.

*аспірантка кафедри психології
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-8406-8456
Sana.kuzmich26@gmail.com*

Ключові слова: довіра, довіра до себе, самоставлення, самооцінка, самоінтерес, аутосимпатія, самоповага, юнацький вік.

У статті аналізуються результати дослідження розвитку структурних компонентів довіри до себе в юнацькому віці. Метою дослідження є представлення та аналіз емпіричних показників розвитку структурних компонентів довіри до себе в юнацькому віці. Виділено основні структурні компоненти розвитку довіри до себе, а саме самоінтерес (когнітивний компонент), аутосимпатія (емоційно-ціннісний компонент) та самоповага (поведінковий компонент). Проведено порівняльний аналіз результатів дослідження студентів I та III курсів, що зумовлено завданням дослідження простежити особливості розвитку довіри до себе за допомогою вікових зрізів, відповідно до періодизації юнацтва: в ранньому юнацькому (17–18 років) та зрілому юнацькому (20–21 року) віці. З'ясовано, що когнітивний компонент довіри до себе, а саме інтерес до себе, розвинений у юнаків на рівні, вищому за середній: респонденти спрямовані на самопізнання, отримання інформації про себе, схильні до постійного вивчення свого внутрішнього світу, своїх спогадів, а також до аналізу власних можливостей, особистісного потенціалу. Емоційно-ціннісний компонент довіри до себе (аутосимпатія) в юнаків та дівчат обох вікових груп проявляється на середньому рівні, вказуючи на те, що в юнацькому віці особистості властиве прихильне ставлення до самої себе. Водночас юнаки та дівчата не завжди задоволені своїми певними якостями, зовнішніми даними, моделлю поведінки. Дослідження поведінкового компонента довіри до себе показало, що рівень самоповаги юнаків та дівчат обох вікових груп відповідає середньому рівню та має тенденцію до зростання в ході дорослішання. Респондентам властива наявність критичного ставлення до самих себе, вони прагнуть до розвитку власного «Я». Однак юнакам та дівчатам бракує віри у свої сили, здібності, енергії, самостійності, оцінки своїх можливостей, змоги контролювати власне життя та бути самопослідовними, розуміння самих себе. Дослідження довіри до себе в різних сферах життя засвідчило, що юнаки та дівчата більш схильні довіряти собі, ніж не довіряти, але рівень довіри до себе в досліджуваних є нестабільним: найвищий рівень довіри до себе зафіксовано у сфері організації та проведення дозвілля.

EMPIRICAL STUDY OF THE DEVELOPMENT OF STRUCTURAL COMPONENTS OF SELF-TRUST IN ADOLESCENT AGE

Kuzmych O. P.

Postgraduate Student at the Department of Psychology

Zaporizhzhia National University

Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine

orcid.org/0000-0001-8406-8456

Sana.kuzmich26@gmail.com

Key words: *trust, self-trust, self-presentation, self-assessment, self-interest, self-sympathy, self-esteem, adolescent age.*

This article analyzes the results of a study on the development of structural components of self-trust in adolescence. The purpose of the study is to present and analyze empirical indicators of the development of structural components of self-trust in adolescence. The main structural components of self-trust have been identified, namely self-interest (cognitive component), self-sympathy (emotional-value component), and self-esteem (behavioural component). A comparative analysis of the results of the study of students in the first and third courses was conducted, which was aimed at tracing the peculiarities of self-trust development using age cohorts, corresponding to the periodization of adolescence: early adolescence (17–18 years old) and mature adolescence (20–21 years old). It has been found that the cognitive component of self-trust, specifically self-interest, is developed in young men at a level higher than average: respondents are oriented towards self-discovery, obtaining information about themselves, inclined to constantly explore their inner world, memories, as well as to analyze their own abilities and personal potential. The emotional-value component of self-trust (self-sympathy) in young men and women in both age groups is manifested at an average level, indicating that in adolescence, individuals tend to have a favourable attitude toward themselves. At the same time, young men and women are not always satisfied with certain qualities, external characteristics, or behavioural models. Research on the behavioural component of self-trust showed that the level of self-esteem in young men and women of both age groups corresponds to an average level and tends to increase as they mature. Respondents exhibit a critical attitude toward themselves and aspire to develop their own “self”. However, young men and women lack confidence in their own strengths, abilities, energy, independence, self-assessment, self-control, self-consistency, and self-understanding. The study of self-trust in different life spheres revealed that young men and women are more inclined to trust themselves than not to trust themselves, but the level of self-trust in the studied group is unstable; the highest level of self-trust is observed in the sphere of leisure organization and conduct.

Постановка проблеми. Політичні та соціальні події, що відбуваються зараз в Україні, суттєво порушують у людей, а особливо у юних, відчуття довіри до соціуму, впевненості в майбутньому, довіри до себе як особистості, що здатна змінити ситуацію на краще, чи, принаймні, захистити себе та свій внутрішній простір. У разі слабко вираженого рівня довіри до себе юнаки та дівчата втрачають соціальні та особистісні орієнтири, розгублюються у складних чи екстремальних ситуаціях, складно налагоджують контакт з іншими людьми, невчасно звертаються за допомогою, опинившись

у непростих життєвих ситуаціях та, не маючи досить досвіду, не довіряють своїм відчуттям, знанням, рішенням. Від узгодженості структурних компонентів довіри до себе залежить гармонійний розвиток особистості, можливості її адаптації до соціальних змін.

У сучасній вітчизняній психології проблему розвитку довіри до себе та розгляд її структурних компонентів науковці розглядали як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Н. Гранкіна-Сазонова пов'язувала довіру з цінностями та формуванням життєстійкості [1]; Н. Єрмакова

дослідила стан узгодженості структурних компонентів довіри до себе [2]; О. Кожем'якіна розглядала взаємну конвертованість категорій довіри [3]; Н. Кравець досліджувала основні напрями вивчення довіри як соціально-психологічного феномену [4]; О. Лашко визначала факторну структуру розвитку довіри в юнацькому віці [5]; О. Малихіна вивчала психологічні умови формування компонентів довіри до себе [6]; О. Шевченко дослідила структуру та критерії прояву довіри до себе (самоцінність, самоприхильність, самоприйняття) [7]; С. Шевченко досліджувала особливості розвитку довіри до себе [8]. Науковці пов'язують розвиток довіри до себе з формуванням ціннісного ставлення до себе, інтересу до себе, рівнем аутосимпатії, самоповагою, самопізнанням.

Незважаючи на широкий спектр досліджень довіри як явища, у науковій літературі не досить уваги приділяється вивченню розвитку довіри до себе, зокрема дослідженню її складників. Водночас дослідження розвитку структурних компонентів розвитку довіри до себе набуває особливої актуальності у зв'язку із соціальною ситуацією як можливість допомогти юнакам та дівчатам зрозуміти самих себе, навчитись використовувати власні особистісні ресурси, підтримувати інших, визначити власну індивідуальність, сформувати власний світогляд та психологічно стійкі внутрішні опори.

Мета статті – представити та проаналізувати емпіричні показники дослідження розвитку основних структурних компонентів довіри до себе в юнацькому віці.

Результати дослідження. Довіра до себе – багатогранне явище, вона може підтримати юну особистість та допомогти знайти вихід у складних обставинах, допомогти адаптуватися до нових умов. Процес формування довіри до себе в юнацькому віці є складним, а тим паче в нестабільному та загрозливому соціальному середовищі. Цей процес передбачає формування ціннісного ставлення до самого себе, інтерес до власних думок та почуттів, готовність ставитись до себе як до повноцінної особистості, самопізнання. Гармонійний розвиток структурних компонентів довіри до себе в особистості дозволяє юнакам та дівчатам зайняти певну ціннісну позицію стосовно самих себе, до світу і, виходячи з цієї позиції, будувати власну життєву стратегію. Довіра до себе виступає додатковим чинником, який може сприяти зменшенню внутрішньої напруги, що викликана нерозумінням ситуації чи можливістю вплинути на неї.

Н. Шевченко зазначає, що довіра в житті людини виконує важливі фундаментальні функції, а саме: виступає умовою цілісної взаємодії людини та світу, виконує адаптаційну функцію

до навколишнього середовища, виконує функцію зв'язку людини зі світом у єдину систему, створює ефект цілісності буття людини, установлює міру відповідності поведінки людини, прийнятого рішення, цілей, поставлених завдань як світу, так і самому собі [9]. На думку Л. Просандєєвої, в юнацькому віці відбувається нове осмислення ціннісного «Я», відбувається розширення автономності особистості, з'являється моральне сприйняття себе, відбувається пошук сенсу життя. Інтегруючи власне «Я», юнаки та дівчата починають прагнути до духовного зростання, особистого самовизначення та побудови ціннісного «Я» [10].

Дослідження особливостей розвитку структурних компонентів довіри до себе в юнацькому віці здійснювалось за такими критеріями, як: самоінтерес (когнітивний компонент), аутосимпатія (емоційно-ціннісний компонент), самоповага (поведінковий компонент).

Базою дослідження особливостей розвитку структурних компонентів довіри до себе стали Державний університету економіки та технологій (м. Кривий Ріг) та Запорізький національний університет.

Дослідницьку вибірку становили особи юнацького віку (17–20 років) – студенти I, III курсів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Загальна кількість досліджуваних – 290 осіб, з яких 146 студентів I курсу (17–18 років); 144 студенти III курсу (20–21 року).

Вибір як респондентів студентів саме I та III курсів зумовлений завданням дослідження простежити особливості розвитку довіри до себе за допомогою вікових зрізів відповідно до періодизації юнацтва [11, с.110; 12, с. 387]: в ранньому юнацькому (17–18 років) та зрілому юнацькому (20–21 року) віці.

Перейдемо до аналізу результатів дослідження структурних компонентів довіри до себе в юнацькому віці. У таблиці 1 представлено дані дослідження когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів довіри до себе за методикою «Тест-опитувальник самоствавлення».

У ході дослідження розвитку когнітивного компонента довіри до себе було оцінено наявність стійкого пізнавального ставлення до свого «Я»; усвідомлення цінності власної особистості для себе та для оточуючих; знання про себе і свої можливості та узагальнення внутрішнього досвіду. Отримані дані свідчать про те, що в ході дорослішання інтерес до себе зростає: 6,19 бала у досліджуваних I курсу та 6,40 бала у досліджуваних III курсу. Максимальна кількість балів за шкалою 8, тому показники самоінтересу в 19–20-річних юнаків мають тенденцію до високого рівня розвитку. Самоінтерес відображає міру близькості до самого себе, зокрема, інтерес до власних думок

Показники розвитку структурних компонентів довіри до себе в юнацькому віці

Курс	Самоінтерес (когнітивний компонент)	Аутосимпатія (емоційно-ціннісний компонент)	Самоповага (поведінковий компонент)
I	6,19	8,79	8,07
III	6,40	8,74	8,76
Накопичені частоти (%)	71,33	58,33	58,67

та почуттів, готовність спілкуватися із собою «на рівних», упевненість у своїй цікавості для інших.

Незважаючи на різницю в балах, показник накопичених частот за шкалою виявляється однаковим для обох груп досліджуваних – 71,33%. Тобто можна говорити про те, що інтерес до себе розвинений у юнаків та дівчат на рівні, вищому за середній. Це свідчить про те, що досліджувані юнацького віку спрямовані на самопізнання, отримання інформації про себе, схильні до постійного вивчення свого внутрішнього світу, своїх спогадів, а також до аналізу власних можливостей, особистісного потенціалу.

Перейдемо до результатів дослідження емоційно-ціннісного компонента довіри до себе, критерієм розвитку якого виступає аутосимпатія. Наявність в особистості аутосимпатії означає схвалення себе загалом та в істотних деталях довіру до себе й позитивну самооцінку; відсутність або недостатній рівень прояву аутосимпатії вказує на бачення у собі переважно недоліків, низьку самооцінку, готовність до самозвинувачення та негативні емоційні реакції стосовно себе: роздратування, презирство, глузування тощо.

У досліджуваних обох вікових груп аутосимпатія проявляється на однаковому рівні – 8,79 бала у респондентів I курсу та 8,74 бала у респондентів III курсу. Максимальна кількість балів за шкалою 16, тому показники респондентів свідчать про середній рівень розвитку аутосимпатії (58,33%). Ймовірно, юнакам властиве прихильне ставлення до самих себе. Водночас вони не завжди задоволені своїми певними якостями, зовнішністю, моделлю поведінки тощо. В окремих випадках вони займають рефлексивну позицію стосовно себе, аналізуючи власні вчинки.

Слід відзначити, що аутосимпатія – це природний показник цілісності особистості: він не має на увазі безпідставного захоплення собою, а навпаки, є позитивною концепцією, яка дозволяє особистості виділити себе із загальної маси, водночас є запорукою становлення стійкої адекватної самооцінки. Деякі науковці (Л. Уелс, Дж. Марвел [13]; К. Роджерс [14]) розглядають симпатію (любов) до себе як аспект самоставлення, що має самооцінний та емоційний складники. Так, з позиції С. Саймондса [15] те, що люди відчува-

ють стосовно себе, зовсім не обов'язково визнається тим, наскільки вони вважають себе хорошими. Особа може проявляти симпатію до себе за якимись важливими критеріями навіть у разі низької самооцінки; і навпаки, особа може ставитися до себе з антипатією навіть у разі високої самооцінки.

Перейдемо до розгляду результатів дослідження поведінкового компонента довіри до себе, критерієм розвитку якого є самоповага. Процес формування самоповаги як складного психологічного феномену, що відображає міру ціннісного ставлення особистості до себе і своїх досягнень у різних сферах життя, зумовлюється зовнішніми та внутрішніми чинниками. До зовнішніх чинників належать: повага інших, контакти зі значущими іншими, досвід спілкування та діяльності, ситуація успіху. Внутрішніми чинниками формування самоповаги є сталість і стійкість образу Я, мотив самоповаги, відчуття власної компетентності, досягнення успіху, незалежність і свобода в прийнятті рішень. В юнацькому віці становлення самоповаги зумовлене попереднім процесом формування особистості та переходить на новий рівень, коли загальна самооцінка відображає відповідність поведінки власним поглядам, переконанням і результатам діяльності [16; 17].

Отримані дані свідчать про те, що в ході дорослішання рівень самоповаги зростає: 8,07 бала у досліджуваних I курсу та 8,76 бала у досліджуваних III курсу. Максимальна кількість балів за шкалою 15, отже, показники самоповаги в 19–20-річних досліджуваних мають тенденцію до зростання. На думку деяких науковців [18], зростання рівня самоповаги є загальною віковою тенденцією в юнацькому віці, коли після закінчення школи трудова чи навчальна діяльність у вищому навчальному закладі починає «переважувати» негативний сімейний або шкільний досвід.

Водночас, незважаючи на різницю в балах, показник накопичених частот за шкалою виявляється однаковим для обох груп досліджуваних – 58,67%. Тобто рівень самоповаги юнаків зростає незначною мірою та проявляється в юнаків обох вікових груп на середньому рівні. Такі дані вказують на те, що респондентам властива наявність критичного ставлення до самих себе, вони прагнуть до розвитку власного «Я». Однак юнакам

бракує віри у свої сили, здібності, замало самоствійності, реальної оцінки свого потенціалу та можливостей контролювати власне життя, бути самопослідовними, розуміти самих себе.

Підсумовуючи результати дослідження структурних компонентів довіри до себе, можна дійти висновку, що найбільш розвиненим у юнацькому віці є когнітивний компонент довіри до себе. Юнаки та дівчата спрямовані на самопізнання, отримання інформації про себе, схильні до постійного вивчення свого внутрішнього світу, своїх спогадів, а також до аналізу власних можливостей, особистісного потенціалу.

На трохи нижчому рівні проявляється емоційно-ціннісний компонент довіри до себе. Тобто респондентам властиве прихильне ставлення до самих себе, але вони не завжди задоволені деякими своїми якостями, зовнішніми даними, моделлю поведінки тощо, не завжди можуть зайняти рефлексивну позицію стосовно себе.

Поведінковий компонент довіри до себе в юнацькому віці розвинений на більш низькому рівні: досліджуваним властива наявність критичного ставлення до самих себе, вони прагнуть до розвитку власного «Я». Водночас юнакам бракує віри у свої сили, здібності, самоствійності, реальної оцінки свого потенціалу, можливості контролювати власне життя та бути самопослідовними, розуміти самих себе.

Перейдемо до розгляду результатів дослідження довіри до себе в різних сферах життя. Отримані дані за методикою «Оцінка довіри до себе» представлено в таблиці 2.

За результатами діагностики найвищий рівень довіри до себе юнаки проявляють у сфері організації та проведення дозвілля (3,03 бала у досліджуваних I курсу та 3,13 бала у досліджуваних III курсу з 4 можливих).

У ході дослідження було зафіксовано динаміку розвитку довіри до себе в професійній діяльності.

Так, у першокурсників цей показник становить 6,98 бала з 10 можливих, а у студентів III курсу зростає до 7,42 бала. Такі результати свідчать про те, що набуті в процесі навчання знання, уміння та навички сприяють набуттю впевненості в успішній професійній діяльності.

Показники довіри до себе в інтелектуальній сфері (навчальна діяльність) перебувають у межах середнього рівня розвитку в юнаків та дівчат в обох досліджуваних груп: у респондентів I курсу – 6,84 бала; у респондентів III курсу – 6,96 бала з 10 можливих. Відсутність значущої динаміки може пояснюватись смисловою кризою III курсу. Так, поряд зі збільшенням профілюючих дисциплін у навчальному плані та спробою здійснення професійної діяльності студенти можуть відчувати неспроможність втілення набутих теоретичних знань на практиці. Ця ситуація може призводити до невпевненості у своїх інтелектуальних здібностях, зниження самооцінки особистісних і професійних якостей [19].

У сфері вирішення побутових проблем досліджувані юнаки проявляють вищий за середній рівень довіри до себе: у респондентів I курсу – 5,84 бала; у респондентів III курсу – 5,87 бала з 7 можливих. Цей факт може пояснюватись тим, що для юнацького віку є характерною потреба зайняти внутрішню позицію дорослого. Молоді люди прагнуть всіляко підкреслити свою самоствійність у виборі і прийнятті рішень, зокрема, в побутовій діяльності. При цьому юнаки можуть болісно сприймати, коли обмежують їхню самоствійність або критикують непродумані рішення. Вікова динаміка розвитку за цим показником відсутня.

У сфері відносин з різними групами людей показники обох вікових груп перебувають у межах середнього рівня (з близькими людьми: у досліджуваних I курсу – 5,27 бала; у досліджуваних III курсу – 5,27 бала з 8 можливих; в родині: у досліджуваних

Таблиця 2

Показники прояву довіри до себе в різних сферах життя

Сфера прояву довіри до себе	I курс	III курс
у професійній діяльності (10)	6,98	7,42
в інтелектуальній сфері (10)	6,84	6,96
у вирішенні побутових проблем (7)	5,84	5,87
у вмінні будувати взаємини із близькими людьми (друзями) (8)	5,27	5,27
у вмінні будувати взаємини з підлеглими (6)	4,79	4,70
у вмінні будувати взаємини з вищими за рангом (6)	4,18	4,19
у вмінні будувати взаємини у сім'ї (7)	3,89	4,03
у вмінні будувати взаємини з дітьми (6)	3,86	4,03
у вмінні будувати взаємини з батьками (4)	2,88	2,85
у вмінні подібатися представникам протилежної статі (5)	2,95	3,04
у вмінні цікаво проводити дозвілля (4)	3,03	3,13
Загальний показник (73)	48,75	50,53

I курсу – 3,89 бала; у досліджуваних III курсу – 4,04 бала з 7 можливих; з дітьми: у досліджуваних I курсу – 3,86 бала; у досліджуваних III курсу – 4,03 бала з 6 можливих; з батьками: у досліджуваних I курсу – 2,88 бала; у досліджуваних III курсу – 2,85 бала з 4 можливих). Очевидно, що в юнаків та дівчат уже накопичений певний досвід комунікації з різними групами людей. Водночас рівень довіри до себе у ситуації спілкування є нестабільним; потреба в довірчій взаємодії з дорослими, особливо з батьками, є нереалізованою, оскільки зміст довірчої інформації має різну значущість для юнаків та батьків.

У вмінні будувати взаємини з вищими за рангом юнаки проявляють досить високий рівень довіри до себе: у першокурсників – 4,18 бала; у третьокурсників – 4,19 бала з 6 можливих. Такі результати можуть пояснюватися достатнім досвідом спілкування з учителями та викладачами. Довіра на міжособистісному рівні активізує комунікацію та взаємодію, знижує ризик та мобілізує активність сторін у взаємодії. Завдяки довірі комунікація стає ширшою, набуваючи рис сталості.

У респондентів I курсу зафіксовано недовіру до себе у вмінні подобатися та будувати стосунки з представниками протилежної статі (2,95 бала з 5 можливих). У ході дорослішання рівень довіри до себе в цій сфері трохи зростає (3,04 бала з 5 можливих), однак не досягає високого рівня. В юнацькому віці активізуються потреби самовизначення в глобальних стратегічних напрямках життя студентів, зокрема у виборі партнера для серйозних стосунків або навіть шлюбного партнера. Почуття закоханості призводить до близької взаємодії на фізичному і ментальному рівнях та породжує високий ступінь довіри між людьми протилежної статі.

Сумарний рівень довіри до себе в юнаків обох досліджуваних груп містить більше половини позитивних відповідей на кожне питання: у студентів I курсу – 48,75 бала; у студентів III курсу – 50,53 бала з 73 можливих. Це свідчить про те, що юнаки більш схильні довіряти собі, ніж не довіряти, але рівень їхньої довіри до себе є нестабільним.

Висновки. Аналіз результатів емпіричного дослідження розвитку основних структурних компонентів довіри до себе в юнацькому віці

виявив, що, незважаючи на загальне зростання показників довіри до себе у 20–21-річних юнаків порівняно з 17–18-річними, значущих відмінностей між показниками цих досліджуваних вікових груп не виявлено.

Когнітивний компонент довіри до себе, а саме інтерес до себе, розвинений у юнаків на рівні, вищому за середній: респонденти спрямовані на самопізнання, отримання інформації про себе, схильні до постійного вивчення свого внутрішнього світу, своїх спогадів, а також до аналізу власних можливостей, особистісного потенціалу. Було також зафіксовано позитивну вікову динаміку за шкалою самоінтересу.

Вивчення емоційно-ціннісного компонента довіри до себе засвідчило, що в юнаків обох вікових груп аутосимпатія проявляється на середньому рівні. Це означає, що юнакам властиве прихильне ставлення до самих себе, водночас вони не завжди задоволені своїми певними якостями, зовнішніми даними, моделлю поведінки тощо. В окремих випадках вони займають рефлексивну позицію стосовно себе, аналізують власні вчинки.

У результаті дослідження поведінкового компонента довіри до себе було встановлено, що рівень самоповаги юнаків та дівчат обох вікових груп відповідає середньому рівню та має тенденцію до зростання в ході дорослішання. Респондентам властива наявність критичного ставлення до самих себе, вони прагнуть до розвитку власного «Я». Однак юнакам та дівчатам бракує віри у свої сили, здібностей, енергії, самостійності, оцінки своїх можливостей, розуміння самих себе, вміння контролювати власне життя та бути самопослідовними.

Загалом, за результатами дослідження встановлено, що юнаки більш схильні довіряти собі, ніж не довіряти, але рівень довіри до себе в досліджуваних є нестабільним; найвищий рівень довіри до себе зафіксовано у сфері організації та проведення дозвілля.

Перспективний напрям розвитку наукової проблематики надалі вбачається в отриманні та аналізі емпіричних даних щодо специфіки прояву довіри до себе та психологічних чинників її розвитку в юнацькому віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гранкіна-Сазонова Н. В. Роль довіри та цінностей у формуванні життєстійкості особистості в кризових умовах. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 22–23 лютого 2018 року. С. 240–243.
2. Єрмакова Н. О. Психологічні особливості становлення довіри особистості в юнацькому віці. *Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика* : монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. С. 359–381.
3. Кожем'якіна О. М. Довіра як ціннісна основа соціальної взаємодії : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ, 2020. 472 с.

4. Кравець Н. М. Довіра до себе – суб'єктивний феномен особистості. Інститут соціальної та політичної психології, 2020. URL: <https://ispp.org.ua/2020/06/03/kravec-n-m-dovira-do-sebe-subyektivnij-fenomen-osobistosti/>
5. Лашко О. В. Особливості довіри і саморегуляції студентів технічного вищого навчального закладу. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя* : збірник наукових праць / за ред.: Кузікової С. Б., Щербакіної І. М. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016.
6. Малихіна О. А. Психологічні умови формування самоповаги у студентів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2021. 292 с.
7. Шевченко О. М. Психологічні особливості розвитку довіри до себе в старшому юнацькому віці. *Теорія і практика сучасної психології*, 2018. № 6. С. 180–184.
8. Шевченко С. В. Психологічні особливості розвитку довіри до себе у майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2018. 24 с.
9. Шевченко Н. Ф., Кузьмич О. П. Дослідження розвитку довіри в юнацькому віці: теоретичний базис. *Історія становлення та сучасного розвитку педагогіки та психології* : колективна монографія. Рига, Латвія : «Видавництво Балтія», 2022. С. 293–321. <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/category/mono> ; DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-245-6-13>
10. Просандеєва Л. Є. Психолого-педагогічні умови становлення автономності особистості. *Актуальні проблеми психології*, 2015. Т. 7. Вип. 38. С. 396–407.
11. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник Вид. 2-е, стер. Київ : Кондор, 2015. 469 с.
12. Савчин М. В. Василенко Л. П. Вікова психологія : начальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
13. Wells L., Marwell G. Self-esteem. Its conceptualization and measurement. Beverly Hills, Calif : Sage publications. New York, 1976. 290 p.
14. Rogers C. R. What understanding and acceptance mean to me. *Journal of Humanistic Psychologist*. 1995. Vol. 35. № 4. P. 7–22.
15. Symonds P. The Ego and the Self. New York, 1951. 229 p.
16. Кузьмич О. П. Методичний інструментарій для дослідження довіри до себе та психологічних чинників її розвитку в юнацькому віці. *Журнал сучасної психології*. 2023. Випуск 1(28). С. 85–92. DOI: <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2023-1-10>
17. Турбан В. В. Становлення етичної свідомості в онтогенезі : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2013. 487с.
18. Камінська О. В. Гендерні особливості формування самоставлення в юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Інститут соціальної та політичної психології АПН України. Київ, 2008. 24 с.
19. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : навчальний посібник. 2-ге вид. Київ : Каравела, 2008. 352 с.

REFERENCES

1. Hrankina-Sazonova, N. V. (2018). The role of trust and values in the formation of personal resilience in crisis conditions. *Personality in crisis situations and critical life situations* : materials of the international scientific-practical conference. Sumy [in Ukrainian].
2. Yermakova, N. O. (2015). Psychological features of trust development in adolescence [Personality in development: psychological theory and practice : monograph]. / Edited by S. D. Maksymenko, V. L. Zlyvkova, S. B. Kuzikova. Sumy : Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko Publishing House. [in Ukrainian].
3. Kozhemiakina, O. M. (2020). Trust as the value basis of social interaction: a dissertation for the degree of Doctor of Philosophy: 09.00.03. Kyiv [in Ukrainian].
4. Kravets, N. M. (2020). Self-trust as a subjective phenomenon of personality. Institute of Social and Political Psychology. Retrieved from: <https://ispp.org.ua/2020/06/03/kravec-n-m-dovira-do-sebe-subyektivnij-fenomen-osobistosti/>.
5. Lashko, O. V. (2016). Features of trust and self-regulation in students of a technical higher educational institution. *Personality in crisis conditions and critical life situations* : a collection of scientific papers / edited by S. B. Kuzikova and I.M. Shcherbakova. Sumy: Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. P. 148–152 [in Ukrainian].
6. Malikhina, O. A. (2021). Psychological conditions for the formation of self-esteem in university students: a dissertation for the degree of Candidate of Psychological Sciences: 19.00.07. Kyiv. 292 p. [in Ukrainian].
7. Shevchenko, O. M. (2018). Psychological features of self-trust development in late adolescence. *Theory and practice of modern psychology*. No. 6. P. 180–184 [in Ukrainian].

8. Shevchenko, S. V. (2018). Psychological features of self-trust development in future psychologists: abstract of dissertation for the degree of Candidate of Psychological Sciences: 19.00.07. Kyiv. 24 p. [in Ukrainian].
9. Shevchenko, N. F., Kuzmich, O.P. (2022). Study of trust development in adolescence: theoretical basis. History of the formation and current development of pedagogy and psychology: Collective monograph. Riga, Latvia : "Baltia" Publishing House. P. 293–321. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-245-6-13>
10. Prosandiieva, L. Ye. (2015). Psychopedagogical conditions for the formation of autonomy in personality. *Current issues in psychology*. Vol. 7, Issue 38. P. 396–407 [in Ukrainian].
11. Pavelkiv, R. V. (2015). Developmental Psychology : textbook. 2nd ed., revised. Kyiv : Kondor. 469 p. [in Ukrainian].
12. Savchin, M. V., Vasilenko, L. P. (2005). Developmental Psychology: introductory manual. Kyiv : Akademvydav. 360 p. [in Ukrainian].
13. Wells, L., Marwell, G. (1976). Self-esteem. Its conceptualization and measurement. Beverly Hills, Calif : Sage publications. New York. 290 p.
14. Rogers, C. R. (1995). What understanding and acceptance mean to me. *Journal of Humanistic Psychologist*. Vol. 35. No. 4. P. 7–22.
15. Symonds, P. (1951). The Ego and the Self. New York. 229 p.
16. Kuzmich, O. P. (2023). Methodological toolkit for studying self-trust and psychological factors of its development in adolescence. *Journal of Contemporary Psychology*. Issue 1(28). P. 85–92. DOI: <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2023-1-10>
17. Turban, V. V. (2013). Formation of ethical consciousness in ontogenesis: a dissertation for the degree of Doctor of Psychological Sciences: 19.00.07. H. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Educational Sciences of Ukraine. 487 p. [in Ukrainian].
18. Kaminska, O. V. (2008). Gender-specific features of self-presentation formation in adolescence: abstract of dissertation for the degree of Candidate of Psychological Sciences. Institute of Social and Political Psychology, National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv. 24 p. [in Ukrainian].
19. Podoliak, L. H., Yurchenko, V. I. (2008). Psychology of higher education: Educational manual. 2nd ed. Kyiv : Karavela. 352 p. [in Ukrainian].